



UTAJÄRVI

Viinivaaran itäpää

Rautakautisen kohteen arkeologinen kaivaus ja kartoitus 10.–14.6. ja 23.9.2013



ARKEOLOGIA

FM Ville Hakamäki

2013

Tiivistelmä

Oulun yliopiston arkeologian oppiaineen arkeologit suorittivat yhteistyössä Pohjois-Pohjanmaan museon sekä Metsähallituksen kanssa arkeologisia tutkimuksia Utajärven Viinivaaran itäpään myöhäisrautakautiseksi arvioidulla muinaisjäännöskohteella kenttäkaudella 2013. Kenttätyöt jakautuivat kahteen eri vaiheeseen: kesäkuun 10.–14. suoritettuun kaivaukseen sekä metallinilmaisinkartoitukseen ja syyskuussa suoritettuun fosfaattikartoitukseen.

Tutkimuksen alussa Viinivaaran kohdetta oli syytä pitää kiinteänä muinaisjäännöskohteena, vaikka selviä merkkejä sellaisesta ei maan pinnalle ollutkaan nähtävissä. Olettamukseen vaikuttivat omalta osaltaan viimevuosina sekä muutamilla irtolöytökohteilla suoritettujen kaivausten tulokset että alueelta metallinilmaisimin löydettyjen rautakautisten esineiden laaja levintä. Suoritettujen tutkimusten tarkoitus oli paitsi selvittää Viinivaaran kohteen luonnetta myös määrittää sen ikä ja laajuus.

Kaivausalueeksi valittiin Viinivaaran laen luonnonkivikossa ollut kohta. Kyseiseen kohtaan avattiin pieni kaivausalue, joka tutkittiin pohjaan saakka. Löytöaineistona saatiin runsaahkosti palanutta luuta. Kaivauksen tuloksena harjun todettiin olevan todennäköisesti rautakauden loppuun ajoittuva polttohauta. Metallinilmaisinkartoitusta suoritettiin harjun pohjoispuolisella alangolla ja sen tuloksena rekisteröitiin liki 40 metallisignaalia, joista valtaosaa on pidettävä rautakautisen esineistön, erityisesti kupariastian kappaleiden aiheuttamina. Kartoituksen perusteella alueella on polttohaudan lisäksi hahmotettavissa myös varsin laaja rautakautinen aktiviteettialue.

Tutkimusten tuloksena Viinivaaran itäpään rautakautisen näennäisen irtolöytöalueen voidaan luotettavasti todeta olevan kiinteä muinaisjäännöskohde, jonka tutkimus on, erityisesti harjun pohjoispuolisen aktiviteettialueen osalta, aiheellista myös tulevaisuudessa.

SISÄLLYSLUETTELO

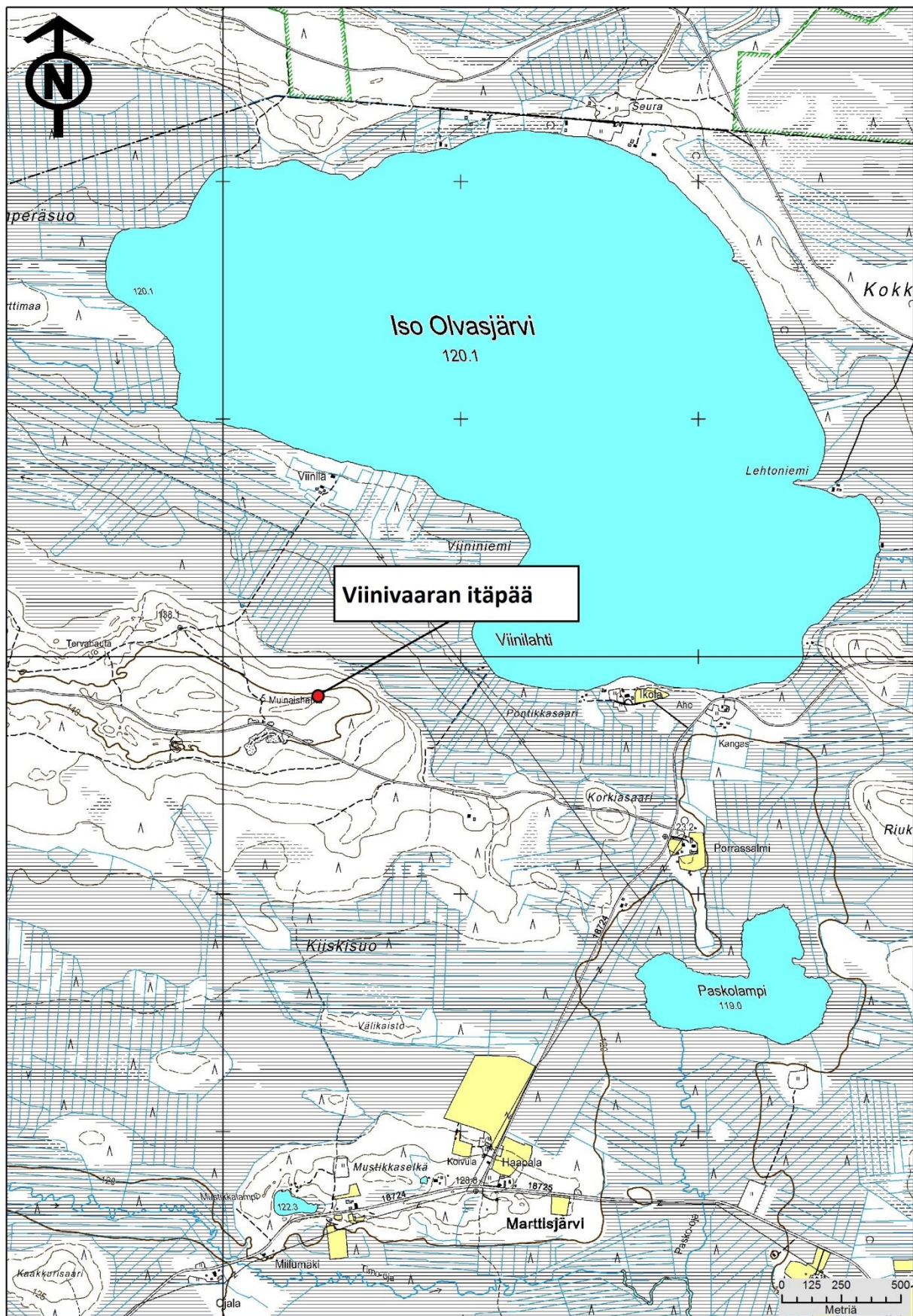
ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT	1
KARTTAOTTEET	2
1. JOHDANTO	4
2. KOHTEEN KUVAUS	5
2.1. Sijainti ja ympäristö.....	5
2.2. Tutkimushistoria	5
2.3. Löydöt ja kiinteät muinaisjäännökset	5
3. TUTKIMUSMENETELMÄT	7
4. HAVAINNOT	8
4.1. Kaivaus.....	8
4.1.1. Löydöt	9
4.1.1. Muut havaitut rakenteet.....	10
4.2. Metallinilmaisinkartoitus.....	11
4.3. Fosfaattikartoitus	13
5. TULKINTA	13
6. YHTEENVETO	14
7. BIBLIOGRAFIA	15
7.1. Painamattomat lähteet.....	15
7.2. Julkaistut lähteet.....	15
8. KARTTALUETTELO	16
9. KUVALUETTELO	17
10. KARTAT	20
11. KUVAT	26

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Kunta:	Utajärvi
Tutkimusalue:	1000022658, Viinivaaran itäpää
Tutkimuksen laatu:	Kaivaus
Kohteen ajoitus:	Rautakausi
Peruskarttalehti:	353101 Olvassuo
Koordinaatit:	x=7217828, y=500354, z=129–147
Maanomistajat:	Kuusisalo Maija-Liisa Suomen valtio
Tutkimuslaitos:	Oulun yliopiston arkeologian oppiaine
Yhteistyötahot:	Pohjois-Pohjanmaan museo, Metsähallitus
Tutkimuslupa:	MV/14/05.04.01.02/2013
Kaivauksen johtaja:	FM Ville Hakamäki
Kenttätyöaika:	10. – 14.6. ja 23.9.2013
Tutkitun alueen laajuus:	Kaivausalue 2 m ² , poistettu pintamaa 17 m ²
Tutkimuksen kustantaja:	Arkeologian valtakunnallinen tutkijakoulu, Pohjois-Pohjanmaan museo/virkatyö Metsähallitus
Budjetti:	n. 700 euroa
Löydöt:	KM 39480 1–112
Kuvat:	Digikuvat: 28 kpl, Oy. Ark.Lab. MVkuvat: 12 kpl, Oy. Ark. Lab.
Aiemmat tutkimukset:	Mika Sarkkinen, tarkastus 2012
Aiemmat löydöt:	KM 39197: 1–12
Raportin sivumäärä:	31
Alkuperäisen raportin säilytyspaikka:	Oulun yliopiston arkeologian laboratorio
Kopiot:	Museoviraston arkeologinen keskusarkisto, Pohjois-Pohjanmaan museo, Metsähallitus

KARTTAOTTEET





1. JOHDANTO

Oulun yliopiston ja Pohjois-Pohjanmaan museon arkeologit suorittivat kaivauksia ja kartoitusta Utajärven Viinivaaran itäpään rautakautisella löytöpaikalla aikavälillä 10.–14.6.2013. Paikalta on vuonna 2012 löydetty joukko myöhäisrautakaudelle kuuluvia esineitä ja hautaukseen viittaava palaneen luun kappale. Nyt suoritettun kaivauksen tavoitteina olivat kohteen laajuuden ja luonteen selvittäminen sekä iän täsmentäminen. Kaivauksen kuluessa pintamaata poistettiin noin 17 m² alalta kaivettavan alueen koskiessa kahden neliömetrin aluetta. Kaivauksen lisäksi Viinivaaran kohteen ympäristöä kartoitettiin takymetrillä sekä metallinilmaisimin. Metallinilmaisinkartoittajina toimivat vuoden 2012 löydöt tehneet Ollimatti, Harri sekä Veikka Kujala. Tutkimusten aikana kohteelta todettiin polttokenttäkalmistoa muistuttava polttohauta sekä selviä merkkejä myös huomattavasti laajemmasta kiinteästä muinaisjäännekohteesta. Löytöaineistona saatiin suurehko määrä palanutta luuta sekä jonkin verran lähes olemattomiin ruostuneita raudan kappaleita.

Tutkimukset toteutettiin yhteistyössä Pohjois-Pohjanmaan museon sekä Metsähallituksen kanssa. Kaivauksen vastuullisena johtajana toimi FM Ville Hakamäki. Kenttätöihin osallistuivat FM Jari-Matti Kuusela Oulun yliopiston arkeologian oppiaineesta, FM Mika Sarkkinen Pohjois-Pohjanmaan museolta sekä Oulun yliopiston arkeologian opiskelija fil. yo. Marita Ruotsalainen. Ruotsalainen toimi avustavissa tehtävissä myös jälkityövaiheessa. Luiden alustavasta tunnistamisesta vastasi FM Rosa Vilkkama Oulun yliopiston arkeologian oppiaineesta. Luuaineistosta tehtävien radiohiiliajoitusten kustannuksista ja käytännön asioista vastasi Metsähallitus. Tutkimus suoritettiin arkeologian valtakunnallisen tutkijakoulun rahoittamana. Apurahan suuruus oli 700 euroa.

19.12.2013

FM Ville Hakamäki

Kaivauksen johtaja

2. KOHTEEN KUVAUS

2.1. Sijainti ja ympäristö

Viinivaaran itäpään kohde Utajärven ja Pudasjärven kuntien rajan tuntumassa, Ison Olvasjärven eteläpuolella, noin kilometrin päässä kyseisen järven rannasta. Utajärven kirkonkylä sijaitsee noin 46 km Viinivaaran lounaispuolella ja Pudasjärven kirkonkylä noin 31 km kohteen pohjoispuolella. Ouluun Viinivaaralta on maanteitse matkaa noin 100 km. Kohde sijoittuu noin 129–147 metrin korkeudelle merenpinnasta ja varsinkin Viinivaaran pohjoispuolisessa rinteessä on havaittavissa näyttäviä rantamuodostumia. Kohteen ympäristö on pääsääntöisesti kuivaa kangasmetsää, joskin harjun juurelta alkaa Ison Olvasjärven rantaan jatkuva Olvassuon alue. Soistunutta aluetta lukuun ottamatta löytöpaikan ympäristössä kasvaa keski-ikäistä, ei kuitenkaan vielä hakkuukypsää mäntymetsää. Kaivaushetkellä paikalla oli nähtävissä edellistalven aiheuttamia tuhoja: varresta katkenneita ja kaatuneita mäntyjä. Tämän lisäksi kohteen kaakkoispuolisella kankaalla on hiljattain tehty avohakkuu, joka ei kuitenkaan ole vahingoittanut kohdetta.

2.2. Tutkimushistoria

Ensimmäiset merkit rautakautisesta ihmistoiminnasta Viinivaaralla löytyivät heinäkuussa 2012 kun veljekset Ollimatti, Harri ja Tuukka Kujala haravoivat aluetta metallinilmaisimin. Tuolloin maasta löytyi joukko myöhäisrautakaudelle ajoitettavia esineitä. Esinesikermä sisälsi kaksi rautaista partakirveen terää, kahtena kappaleena olleen lyynanmuotoisen tulusraudan, ruodollisen puukon, pronssisen tupen, kaksi pronssihelaa, pronssilevyn katkelmia, tunnistamattomia rautaesineen kappaleita sekä palanutta luuta (KM 39197: 1–12; ks. Hakamäki et al. 2013). Esineistä tehtiin asianmukainen viranomaisilmoitus ja kohde tarkistettiin Pohjois-Pohjanmaan museon toimesta pian tämän jälkeen. Viinivaaran kohteen mielenkiintoisuutta lisää se, että esineet on löydetty neljästä, toisistaan etäällä olevasta kohdasta sekä harjun laelta että alemmaa, suon reunasta (Kartta 1). Tämä viittaa varsin laajaan myöhäisrautakautiseen toiminta-alueeseen.

2.3. Löydöt ja kiinteät muinaisjäännökset

Tarkastuskertomuksessaan Mika Sarkkinen (2013) jakaa Viinivaaran itäpään kohteen neljään (A, B, C ja D) löytöpaikkaan, joista ensimmäinen jakautuu kahteen alakohtaan (A1 ja A2). Kyseistä jaottelua käytetään myös tässä raportissa. *Löytökohta A1* sijaitsee harjanteen laella, joskaan ei aivan korkeimmalla kohdalla. Paikalla kasvaa sammalta sekä muutama mänty, kuitenkin siten, että

löytökohdan ympäristössä on siellä täällä havaittavissa maan pinnalle näkyviä kiviä. Kohdasta on vuonna 2012 löydetty rautaveitsi (KM 39197:1), tulusrauta (-:2) sekä jonkin verran palaneita luita (-:3). Esineet on löydetty välittömästi sammalen alta, tiiviin kivikon lomasta. Tarkastuksen yhteydessä kohdassa havaittiin myös jonkin verran puuta, joka talletettiin varmuuden vuoksi Pohjois-Pohjanmaan museon tiloihin. *Löytökohta A2* on noin kahden metrin päässä kohdan A1 eteläpuolella siten, että näiden välissä kasvaa nuorehko mänty. Kohdasta on löydetty pieni kirveen terä (-:5) sekä pronssihela (-:6). Myös nämä esineet on löydetty kivien välistä, heti sammalen alta. *Löytökohta B* sijaitsee satakunta metriä löytökohta A:n lounaispuolella harjun etelärinteellä. Kohdasta on löydetty kookas rautakirveen terä (-:6). Kyseistä kohtaa ei vuoden 2013 kaivauksen yhteydessä kyetty täysin varmasti paikantamaan, mutta Sarkkisen kertomuksen mukaan myös tämä kirves on löydetty heti sammalen alta, kivien väliin aseteltuna. *Löytökohta C* sijaitsee löytökohta A:n luoteispuolella, noin 120 m päässä, harjun pohjoisrinteen toiseksi alimmalla rantaterassilla. Toinen pronssiheloista on löydetty tältä paikalta. Esine havaittiin kivettömästä hiekkamaasta, mahdollisesti huuhtoutumiskerroksesta. Maanpäälle näkyviä rakenteita ei ollut nähtävissä. *Löytökohta D* sijaitsee harjun pohjoispuolella, noin 200 m päässä löytökohdasta A. Kyseinen kohta sijoittuu lähelle suon reunaa. Paikalta on löydetty pronssipelistä valmistettu tuppi (-:8), pronssilevyn palasia (-:9), jotka liittynevät tuppeen sekä kaksi tunnistamatonta rautalevyn kappaletta (-:10 ja -:11).

Rautakautisten löytöjen lisäksi kohteen läheisyydestä tunnetaan myös ajoitukseltaan epämääräisiä sekä selkeästi historiallisia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Näistä huomattavin lienee Ison Olvasjärven (1000009428) ajoittamaton kivirakenne, joka on maastokartalla merkitty muinaishaudaksi. Kyseessä ovat kuitenkin todennäköisemmin luonnonkivikkoon rakennetut kaksi rakkakuoppaa. Hieman kauempana idässä sijaitsee puolestaan Viinivaarantien (1000008775) ajoittamaton ja varsin epämääräinen kivirakenne, joka on kirjattu muinaisjäänösrekisteriin kivilatomuksena. Rakkakuopat ja kivilatomus sijaitsevat Viinivaaran itäpään löytöpaikan itäpuolella, noin 250–450 m etäisyydellä ja ne saattavat liittyä alueen rautakautiseen käyttöön, joskaan tätä ei voida ilman lisätutkimuksia todentaa. Ison Olvasjärven Seuran (889010113) kivikautiselle asuinpaikalle on Viinivaaran itäpäästä noin 2,5 km matka. Näiden lisäksi löytöpaikan luoteispuolelta, noin 1 km etäisyydeltä tunnetaan Iso Olvasjärvi 2 (1000008771) tervahauta. Näiden perusteella Viinivaaran kohteen ympäristön voidaan todeta kiinnostaneen ihmisiä kaikkina aikoina.

3. TUTKIMUSMENETELMÄT

Kesän 2013 tutkimusten aikana Viinivaaran itäpään löytöpaikalle avattiin yksi kaivausalue, joka tutkittiin sovellettuna tasokaivauksena steriiliin pohjamaahan saakka. Kaivaus suoritettiin lastoin tai käsin kiviä poistaen. Kaivettu maa seulottiin pienimpienkin luulöytöjen talteen saamiseksi. Kaivausalueen tarkan kohdan valitsemiseksi pintamaata poistettiin aluksi noin 17 m² alalta. Tämän seurauksena paikalla havaittiin tiivis, melko samankokoisista kivistä muodostunut merkkejä muokkauksesta sisältävä luonnonkivikko, jota purettiin 2 m² osalta kerroksittain jokainen taso erikseen dokumentoiden. Löydöt, käytännössä palaneen luun sirpaleet, mitattiin tarkasti paikalleen takymetrillä. Kaivauksen lopuksi tutkittu kohta maisemoitiin siten, että rakenteellisiksi tulkitut kohdat jätettiin näkyviin.

Kohteen topografia sekä yleiskartta (kartta 2), samoin kuin kaivausalueen rajat sekä vuoden 2012 löytöpaikkojen sijainnit mitattiin takymetrillä. käyttäen Trimblen R8 RTK-GPS -laitteella mitattuja asemapisteitä:

ASP 1 x=7217858, 415, y=500398, 084, z=145, 589

ASP 2 x=7217854, 226, y=500387, 017, z=145, 820

ASP 3 x=7217908, 791, y=500365, 340, z=138, 213

ASP 4 x=7217963, 735, y=500332, 870, z=130, 386

Kartoituksen osalta tutkimuksissa hyödynnettiin myös metallinilmaisimia, joilla Viinivaaran lakialuetta sekä pohjoispuolen alankoa, sekä suon reunaa kartoitettiin laajasti. Metallisignaalit merkittiin tilapäisesti punalipuilla ja mitattiin kaivauksen lopuksi paikalleen takymetrillä. Pääsääntöisesti metallisignaaleihin ei kajottu. Muutama aivan pinnasta todettu signaali tarkastettiin koepistoin, kuitenkin siten, että turve poistettiin ainoastaan kivennäismaan pintaan saakka. Muutamia moderneja esinelöytöjä lukuun ottamatta koepistoista havaittiin rautakautiseksi tulkittavia pronssipellin kappaleita. Metallinilmaisinkartoituksessa havaitut esineet jätettiin paikoilleen.

Viinivaaran itäpään fosfaattikartoitus suoritettiin harjun ja Olvassuon välisellä alangolla vuoden 2012 tupen löytöpaikan ympäristössä. Fosfaattinäytteet kerättiin yksinkertaisella T-mallisella kairalla (halkaisija n. 5 cm), josta fosfaattianalyysiin vaadittava noin kahden desilitran näyte saatiin talletettua helposti. Kairaa käyttämällä kohteelle aiheutui myös mahdollisimman vähän vahinkoa,

sillä maata otettiin yhtä näytettä kohden halkaisijaltaan vain noin 5 cm alueelta. Näytteiden sijainnit mitattiin takymetrillä.

4. HAVAINNOT

4.1. Kaivaus

Kaivausalueen nurkkakoordinaatit:

$x=500397,243$ $y=7217836,318$ $z=147,872$

$x=500397,325$ $y=7217835,314$ $z=147,86$

$x=500399,822$ $y=7217835,53$ $z=147,829$

$x=500399,724$ $y=7217836,742$ $z=147,827$

Koska valtaosa vuoden 2012 esinelöydöistä sijoittui harjun laella olevaan löytökohtaan A, päätettiin kaivausalue avata tälle alueelle. Pintamaan poiston jälkeen havaitussa luonnonkivikossa todettiin puhdistuksen jälkeen merkkejä muokkauksesta – kooltaan noin 1x2 m, hieman ympäröivästä kivikosta kohollaan oleva, itä-länsisuuntainen arkkumainen muoto sekä toinen, kutakuinkin samankokoinen, luode-kaakkosuuntainen profiiliin jatkuva rakenne. Kivikon rakenteellisuutta tarkkailtiin poistamalla sammalta noin 17m² alalta (Kuva 1). Tämän seurauksena kivikosta oli erotettavissa jopa neljä erillistä rakennetta (Kartta 3). Paikalla kasvavien mäntyjen ja kantojen vuoksi rakenteiden havainnointi oli kuitenkin haasteellista, eikä varsinkaan kahden eteläisemmän rakenteellisuutta voida ilman kajoavaa tutkimusta varmasti todeta. Vaikka kyseessä on mieluummin ns. muokattu kivikko, kuin selkeä rakenne, viitataan näihin tässä raportissa nimityksin rakenne 1, 2, 3 ja 4.

Suorakaiteenmuotoinen kaivausalue (1x2 m) avattiin rakenteen 1 alueelle, siten että se kattoi koko muokatun kivikon alueen sekä vuoden 2012 löytökohdan A1 (Kartat 4 & 5; Kuva 2). Pintamaan poiston jälkeinen kivikerros nimettiin tasoksi 1. Jo tässä tasossa oli havaittavissa jonkin verran palaneita luita, joskin kappaleet olivat varsin pieniä. Luiden todettiin esiintyvän pääasiassa kivien väleissä olevassa mustassa, orgaanista ainesta sisältävässä maa-aineksessa. Tasoa 1 kaivettaessa vuoden 2012 tarkastuskertomuksessa mainittu puun kappale todettiin liittyvän kaivausalueen itälaidalla olleeseen vanhaan ja pahasti lahonneeseen kantoon.

Tasossa 2 havaittiin matala painanne, joka kulki kaivausalueen poikki halkaisten sen pohjois-eteläsuuntaisesti. Suurimman osan luulöydöistä ja niihin liittyvästä orgaanisesta maa-aineksesta

todettiin sijoittuvan joko uran alueelle tai sen lähistölle kaivausalueen länsi- ja itäreunojen pysyessä lähes löydöttöminä läpi kaivauksen. Mainitsemisen arvoista on myös se, että kaivausalueella havaittiin tasosta 2 lähtien kvartsiitin kappaleita. Nämä eivät kuitenkaan olleet ihmisen muokkaamia, vaan luonnollisesti lohjenneita.

Tasoja 3–6 kaivettaessa ei tehty uusia havaintoja, joskin kaivausaluetta päätettiin laajentaa 20 cm länteen. Laajennuksen tarkoitus oli selvittää kaivausalueen länsipuolelta saadun metallisignaalin luonne. Signaalin alkuperä jäi kuitenkin epäselväksi, sillä laajennetulta alueelta ei tehty metallilöytöjä. Palanutta luuta näissä tasoissa talletettiin kuitenkin runsaasti. Tasossa 7 havaittiin ensimmäiset merkit kivikon loppumisesta ja sen alta paljastuneesta puhtaasta pohjamaasta. Tässä vaiheessa pohja erottui keltaisena hiekkana kivien välistä erityisesti tason itäpäässä. Pohjamaa todettiin löydöttömäksi, eikä kaivausta enää katsottu tältä osin tarpeelliseksi jatkaa. Näin ollen tutkimus keskitettiin kaivausalueen keskivaiheilla olevan painanteen ympäristöön, jossa oli edelleen nähtävissä runsaasti palanutta luuta.

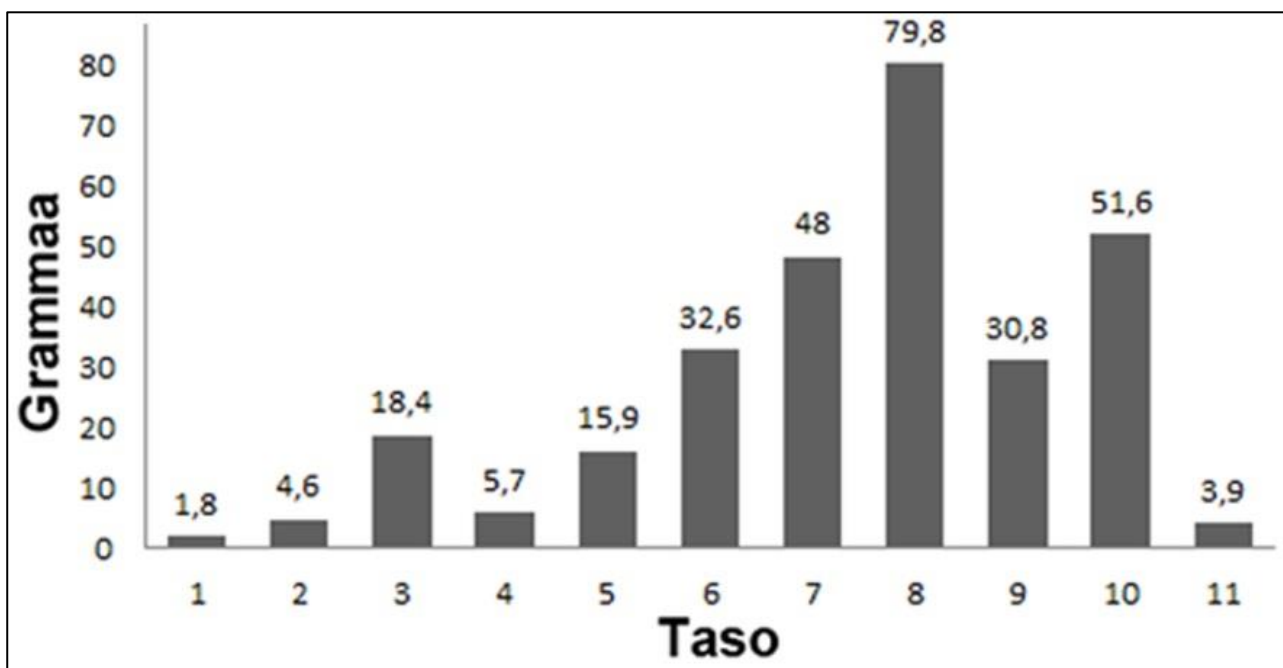
Tasossa 2 havaitun painanteen kohdalla todettiin viimeisten kivikerrosten poiston aikana vaalean pohjamaan lävistävä tummaa, hiilensekaista maata sisältävä kuoppa. Kuoppa oli halkaisijaltaan noin 25–35 cm ja se jatkui noin 20 cm ympäröivän pohjahiekan alapuolelle. Kuopan havaittiin olevan täynnä palaneiden luiden kappaleita (Kuva 3). Sisällön tallettamiseksi kuopan maa-aines kerättiin osittain muovipusseihin, joista löydöt seulottiin vasta laboratorio-olosuhteissa. Tuolloin havaittiin palaneiden luiden lisäksi myös jonkin verran ruostehilsettä, joka viittaa siihen, että kuopan pohjalle on asetettu jokin esine, joka on kuitenkin ruostunut olemattomiin. Hilseen kappaleissa ei ollut havaittavissa kiinteää metallia, joten niitä ei talletettu. Aivan kuopan pohjan seinämässä havaittiin paikoin ohutta mustaa maannosta, joka voisi olla jäännöstä kuopan pohjalla olleesta puuastiasta tai nahkavuorauksesta. Havainto jäi kuitenkin yksittäiseksi ja sen tulkinta epävarmaksi (Kuva 4). Kuoppailmiö tutkittiin pohjaan saakka, jossa tavoitettiin myös näiltä osin puhdas, löydötön hiekka eikä kaivausta enää katsottu aiheelliseksi jatkaa. Kaivauksen päätteeksi kaivausalue maisemoitiin jättäen oletetut rakenteet näkyville (Kuva 5).

4.1.1. Löydöt

Kaivauksen aikana palanutta luuta havaittiin kaiken kaikkiaan 296 g. Luita talletettiin kaivausalueen kaikista kerroksista, joskin kooltaan ja painoltaan suurimmat määrät löytyivät tasoista 6–10 (Kaavio 1). Luuaines sijoittui varsin rajatusti kaivausalueen keskivaiheille, kohtaan

jossa painanne ja sen alla havaittu tummaa maa-ainesta sisältävä kuoppa havaittiin (Kaavio 1). Pääsääntöisesti löydetyt palaneen luun kappaleet olivat kooltaan varsin pieniä, mutta myös muutamia tunnistettavia luun kappaleita talletettiin. Näistä on alustavissa tutkimuksissa pystytty tunnistamaan kolme ihmisen kallon kappaletta, jotka muodon perusteella voisivat olla osia päälaenluusta (*parietal bone*), mahdollisesti myös takaraivoluusta (*occipital bone*) tai otsaluusta (*frontal bone*). Kattava luuanalyysi on tätä kirjoitettaessa vielä tekemättä. Luuaineistosta on myös lähetetty ajoitettavaksi kaksi näytettä (KM 39480: 17; 99), joiden tulokset saadaan keväällä 2014.

Kaavio 1. Palaneen luun kerroksittainen sijoittuminen kaivausalueelle.



Luukuopan pohjalta havaittua rautahilsettä ei talletettu, sillä kiinteää metallia ei ollut jäljellä. Havainnon perusteella voidaan kuitenkin todeta, että myös rakenteen 1 pohjalle on asetettu jokin esine, joka on kuitenkin ruostunut täysin tunnistamattomaksi. Esineen heikkoa kuntoa selittänee se, että se on todennäköisesti joutunut huomattavasti kovemman kulutuksen alaiseksi kuin heti kivikon pinnasta tavatut vuoden 2012 löydöt, sillä näiden ”läpi” vesi ja epäpuhtaudet ovat suodattuneet nopeasti, pitäen esineistön näin verrattain suotuisissa olosuhteissa.

4.1.2. Muut havaitut rakenteet

Pintamaan poiston seurauksena paljastetussa kivikossa havaittiin rakenteen 1 lisäksi mahdollisesti jopa kolme muuta rakennetta tai muokatun kivikon aluetta. Näistä kaikista selväpiirteisimmäksi voitaneen todeta rakenne 2, joka erottui suorakaiteen muotoisena, pohjois-etelä -suuntaisena

kohoumana kaivausalueen eteläpuolella. Kaivaushetkellä rakenteen 2 pohjoispäässä kasvoi keski-ikäinen mänty, joka on epäilemättä osittain muovannut kivikkoa. Mänty ei kuitenkaan täysin selitä rakenteen muotoa, sillä kohouma jatkuu vielä yli metrin puun eteläpuolelle. Kooltaan rakenne 2 on (1x2 m) Vuoden 2012 löydöistä pieni kirves (-:5) sekä pronssihela (-:4) ovat rakenteen 2 alueelta. Mahdollista on, että rakenne 2 on alun perin ollut yhteydessä rakenteeseen 1 ja että nyt paikalla kasvava mänty on erottanut nämä näennäisesti toisistaan. Rakenteeseen ei kajottu kaivauksen aikana.

Rakenne 3 erottui loivana ja muodoltaan pyöreähkönä kohoumana noin metrin päässä rakenteen 2 eteläpuolella. Rakenteen kulmissa kasvavat männyt vaikeuttivat rakenteen havainnointia ja mahdollista on, että rakenne 3 on ainakin osittain näiden muovaama. Puiden läsnäolo ei kuitenkaan selitä rakenteen alueella havaittua voimakasta metallinilmaisinsignaalia. Halkaisijaltaan kyseinen rakenne oli noin 1,5 m. Edellistä epäselvempänä voidaan pitää rakennetta 4, joka havaittiin sammalenpoistoalueen itäkulmassa. Kyseinen rakenne oli muodoltaan pyöreä ja halkaisijaltaan noin 1 m, Rakennetta ei aikataulullisista syistä puhdistettu pintaturpeesta kokonaan. Kumpaankaan näistä mahdollisista rakenteista ei sammalenpoistoa lukuun ottamatta kajottu kaivauksen aikana ja niiden todellinen luonne selvinnee vasta jatkotutkimusten yhteydessä.

4.2. Metallinilmaisinkartoitus

Kaivauksen lisäksi Viinivaaran itäpään alueella suoritettiin myös metallinilmaisinkartoitusta. Kartoitusta suoritettiin laajalla alueella sekä harjun laella, rantaterasseilla sekä Olvassuon ja Viinivaaran välisellä alangolla. Kartoitus suoritettiin kolmella metallinilmaisimella, joita operoivat edellisvuotisten esineiden löytäneet Ollimatti, Harri sekä Veikka Kujala. Kartoitus ja siihen liittyvä koepistojen kaivaminen suoritettiin arkeologin valvonnassa eikä maassa havaittuihin löytösignaaleihin niiden toteamisen jälkeen kajottu. Saadut signaalit merkittiin tilapäisesti punalipuin, joiden tarkka sijainti mitattiin kartoituksen päätteeksi takymetrillä. Metallinilmaisinkartoituksen yhteydessä dokumentoitiin 35 metallisignaalia. Näistä kaksi todettiin harjun laella olevasta kivikosta, pääsääntöisesti muokatuiksi tulkituista kohdista, viisi pohjoisrinteen puolimaissa olevalta terassilta loppujen sijoittuessa Viinivaaran pohjoispuoliselle alueelle, suon ja harjun väliselle jokseenkin tasaiselle alueelle (Taulukko 1, Kartta 6). Viimeksi mainitulla alueella signaalien todettiin esiintyvän suorahkolla ja noin 170 m pitkällä, itä-

länsisuuntaisella linjalla. Erityisesti linjan länsipäädystä, paikalta josta vuoden 2012 puukon tuppi on talletettu, havaittiin erittäin runsaasti metallisignaaleja. Näistä kymmenen dokumentoitiin alueen laajuuden määrittämiseksi. Mainittavaa on myös se, että kyseisen kohdan pohjoispuolella havaittiin kaksi peräkkäin olevaa painannetta sekä yksi, varsin selväpiirteinen loiva kuoppa. Kaksi edellä mainittua saattavat olla myös luonnollisesti syntyneitä, mutta sijainnistaan johtuen, on niiden läsnäolo kuitenkin huomioitava. Viimeksi mainitussa puolestaan on havaittavissa loivat vallit, joten periaatteessa kyseessä voisi olla esimerkiksi keittokuoppa. Kaikissa havaituissa kuopissa todettiin huuhtoutumiskerros. Keittokuoppamaisessa rakenteessa havaittiin myös huuhtoutumiskerroksen alainen häiriintynyt maakerros.

Taulukko 1. Dokumentoitujen metallisignaalia sijainti. Rautakautiseksi oletetut löydöt on korostettu.

	x	y	z		x	y	z
1	7217836.825	500399.315	147.881	19	7217961.987	500315.005	129.937
2	7217835.928	500397.533	147.818	20	7217960.735	500286.684	130.187
3	7217832.679	500399.592	147.596	21	7217957.034	500270.24	130.275
4	7217893.139	500369.875	139.139	22	7217960.449	500270.576	130.086
5	7217893.432	500369.637	139.087	23	7217956.224	500241.05	129.959
6	7217895.769	500347.88	138.61	24	7217955.940	500242.8	130.026
7	7217895.375	500299.017	137.42	25	7217957.315	500239.451	130.163
8	7217900.946	500289.082	136.776	26	7217958.529	500239.202	130.163
9	7217970.858	500383.123	129.971	27	7217958.502	500238.748	130.163
10	7217976.689	500387.639	129.84	28	7217956.831	500237.705	129.991
11	7217976.173	500388.734	129.782	29	7217958.87	500238.684	130.024
12	7217976.48	500395.206	129.741	30	7217958.906	500239.382	130.025
13	7217973.031	500403.429	129.703	31	7217959.74	500239.657	129.93
14	7217964.671	500321.987	129.87	32	7217959.769	500240.337	129.931
15	7217963.882	500320.805	129.793	33	7217964,14	500334,024	130.283
16	7217961.991	500316.63	130.031	34	7217996.627	500249.305*	
17	7217960.605	500315.495	129.997	35	7217910.661	500259.301*	
18	7217961.569	500315.504	129.919	* Sijainti mitattu käsi-GPS -laitteella.			

Koska havaittujen signaalinaiheuttajien syvyys oli mahdollista määrittää käytössä olleiden metallinilmaisimien avulla, ainoastaan osa välittömästi sammalen alla olleista signaalinaiheuttajista tarkastettiin koepistoin. Lisäksi selvästi turpeessa olleet signaalit tarkastettiin. Ne osoittautuivat kaikki moderneiksi. Näitä moderneja esinelöytöjä lukuun ottamatta koepistoissa havaittiin rautakautisiksi tulkittavia ja aivan mineraalimaan pinnassa olevia pronssilevyn kappaleita (Taulukko 2, Kuva 6 & 7). Kaivausalueen länsipuolisen rakkakuoppakohteen (Iso Olvasjärvi 1)

lähistöllä havaittu metallisignaali todettiin moderniksi tölkin kanneksi. Kaivausalueen välittömässä läheisyydessä olleet metallisignaalit jätettiin laajennuksen yhteydessä yhtä tutkittua signaalia lukuun ottamatta tarkastamatta.

Taulukko 2. Koepistoin moderneiksi todetut löydöt.

Löytö	x	y
moottorisahan korjausvälineet	7217964,14	500334,02
korkillinen lasipullo	7217996.627	500249.305
metallinen suksen siteen osa	7217910.661	500259.301

4.3. Fosfaattikartoitus

Metallinilmaisinkartoituksen yhteydessä tehtyjen havaintojen johdosta katsottiin Viinivaaran harjun pohjoispuoliselta alangolla aiheelliseksi suorittaa myös fosfaattikartoitusta. Kartoituksella pyrittiin havainnoimaan rautakautisen ihmistoiminnan levintää ja painottumista havaitulla aktiviteettialueella ja täten pohjustaa myös tulevia arkeologisia tutkimuksia. Käytännön syistä kartoitus rajattiin vuoden 2012 tupen löytöpaikan ympäristöön sekä alueella havaittujen painanteiden alueelle. Näytteet pyrittiin mahdollisuuksien mukaan ottamaan säännönmukaisista ruudukoista, noin 3–5 m välein. Kaiken kaikkiaan fosfaattinäytteitä otettiin 51 (Kartta 7). Näiden perusteella alueella voidaan todeta olevan myös kemiallisia todisteita muinaisesta ihmistoiminnasta (Ks. Liite 1).

5. TULKINTA

Kaivauksen alussa Viinivaaran itäpään löytöpaikkaan oli syytä epäillä liittyvän myös yksittäisiä esinelöytöjä kiinteämpiä ihmistoiminnan merkkejä. Tutkimuksen kuluessa oletamus saatettiin harjun laella todetun polttohaudan vuoksi todeta paikkansapitäväksi. Kyseessä oleva hauta muistuttaa päällisin puolin muualta Suomesta ja Itämeren piiristä (Lehtosalo-Hilander 1984: 281–2; Wessman 2010: 19–24; Uino 1997; Mägi 2002; Kriiska & Tvauri 2007) tunnettua polttokenttäkalmistojen ryhmää, joskaan suoraa rinnastusta kyseiseen ryhmään ei voida tehdä. Toisaalta se ei ehkä ole tarpeenkaan, sillä polttokenttäkalmistoiksi nimitetyt rautakauden haudat ovat varsin epäyhtenäinen, laajalla alueella esiintyvä joukko toisiaan muistuttavia polttohautoja ja -kalmistoja. Tästä huolimatta Viinivaaran itäpään polttohautan voidaan nähdä liittyvän Itämeren piirissä rautakauden lopulla käytössä olleeseen hautausperinteeseen, jossa palanut luu ja roviojäte

on siroteltu kivikkoon ja sen alla olevaan kuoppaan ja esineistö asetettu kivikon pinnan läheisyyteen.

Kenties hautaakin mielenkiintoisempia tuloksia saatiin Viinivaaran harjun ja Olvassuon väliseltä alangolta, josta dokumentoitiin huomattavan runsaasti metallisignaaleja. Kartoituksen perusteella Viinivaaran itäpään ympäristössä ei näyttäisi juurikaan olevan modernia metalliromua. Näin ollen metallinilmaisinhavaintojen voidaan katsoa kuvastavan rautakautisen aktiviteettialueen laajuutta ja mahdollisesti jopa kohteen sisäisiä rakenteita verrattain luotettavasti. Katkelmallisia ja saumallisia pronssilevyn kappaleita tunnetaan useilta rautakautisilta ja keskiaikaisilta kohteilta ja niiden on esitetty olevan tunnusomaisia asuinpaikkalöytöjä (Koivunen & Sarkkinen 1994: 18–19; Sarkkinen 1995: 39–41; Taavitsainen 1990: 201–204; Wallerström 1988: 158). Vielä lienee kuitenkin liian varhaista nimittää Viinivaaran kohteeseen liittyvää laajaa aktiviteettialuetta asuinpaikaksi, vaikka se todennäköisimmältä tulkinnalta vaikuttaakin.

Viinivaaran itäpään kohde osoittautui odotusten mukaisesti kiinteäksi muinaisjäännekseksi. Paljoa muuta ei kuitenkaan vielä voida sanoa, sillä kesällä 2013 suoritettujen tutkimusten aikana ainoastaan harjun laella oleva polttohauta tutkittiin kokonaisuudessaan. Kivikossa havaittujen mahdollisten rakenteiden vuoksi on kuitenkin täysin mahdollista, että paikalla on myös useampia hautauksia. Polttohaudan pohjoispuolella havaittuun todennäköiseen aktiviteettialueeseen ei koepistoja sekä fosfaattinäytteen ottoa lukuun ottamatta kajottu ja näin ollen sen todellinen luonne pysyttelee yhä arvoituksena, joskin kuparilevyn kappaleet viittaavat mahdolliseen asuinpaikkaan. Viinivaaran itäpään tulevien tutkimusten onkin syytä keskittyä nimenomaan tämän aktiviteettialueen luonteen selvittämiseen.

6. YHTEENVETO

Utajärven Viinivaaran itäpään rautakautisella kohteella suoritettiin arkeologisia tutkimuksia kesäkuussa 2013. Tutkimusten toteuttamisesta vastasivat Oulun yliopiston arkeologian oppiaineen arkeologit ja arkeologian opiskelijat yhteistyökumppaneinaan Pohjois-Pohjanmaan museo sekä Metsähallitus. Alueelta aiemmin irtolöytöinä talletetun esineistön laaja levintä antoivat syyn olettaa kyseessä olevan kiinteä muinaisjäännekohte. Tutkimusten aikana paikalla suoritettiin paitsi pienimuotoinen kaivaus myös metallinpaljastin- ja fosfaattikartoitusta. Tutkimusten yhteydessä Viinivaaran harjun lakialueelta paikannettiin oletettavasti rautakauden loppupuolelle

ajoittuva polttohauta sekä merkkejä huomattavasti laajemmasta aktiviteettialueesta. Löytöaineistona talletettiin liki 300 grammaa palanutta, josta ainakin osa on todettu ihmisluuksi.

Tutkimusten aikana havaittu aktiviteettialue sijoittui Viinivaaran harjun sekä sen pohjoispuolisen Olvassuon väliselle alangolle. Metallinpaljastinkartoituksen yhteydessä alueella havaittiin liki neljäkymmentä metallisignaalia, joista neljän aiheuttajiksi varmistuivat oletettavasti myöhäiselle rautakaudelle ajoittuvat pronssilevyn kappaleet. Kartoituksen perusteella aktiviteettialuetta on syytä pitää varsin laajana. Alueella suoritetun fosfaattikartoituksen tulokset helpottanevat alueen rajausta, sekä tulevien tutkimusten suunnittelua. Havaittu polttohauta liittyyne Suomessa ja muualla itämeren piirissä käytössä olleeseen polttohautaperinteeseen ja sen ikää pyritään tarkentamaan aikanaan radiohiiliajoitusten avulla.

Kaiken kaikkiaan voidaan Viinivaaran itäpään kohteen todeta olevan laaja ja monipuolinen muinaisjäännöskohde, jonka tutkimusta on tulevana vuosina jatkettava.

7. BIBLIOGRAFIA

7.1. Painamattomat lähteet

Sarkkinen, M. 2012: *Utajärvi: Viinivaaran itäpää*. Tarkastuskertomus. Pohjois-Pohjanmaan museo (kopio Museoviraston arkistossa).

7.2. Julkaistut lähteet

Hakamäki, V., Sarkkinen, M. ja Kuusela, J-M 2013a. ”Myöhäisrautakautisia ’irtolöytöjä’ Pohjois-Suomesta”. *Muinaistutkija* 1/2013: 17–25.

Koivunen, P. & Sarkkinen, M. 1994. *Haukiputaan Kellon historiallisen ajan arkeologinen tutkimus 1990–1991*. Arkeologian tutkimusraportti 9. Oulun yliopisto, historian laitos. arkeologia.

Kriiska, A. & Tvauri, A. 2007. *Viron esihistoria*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Lehtosalo-Hilander, P-L. 1984. ”Keski- ja myöhäisrautakausi”. E. Laaksonen, E., Pärssinen & K.J. Sillanpää (toim.). *Suomen historia I*: 251–405. Weilin & Göös, Espoo.

Mägi, M. 2002. *“At the crossroads of space and time. Graves, changing society and ideology on Saarenmaa (Ösel), 9th-13th centuries AD”*. CCC Papers 6. Visby–Tallin.

Sarkkinen, M. 1995. "Kappelista kiuaspirttiin: arkeologiset tutkimukset Kellossa vuosina 1990–1991". *Esitelmiä Haukiputaasta. Kellon–Haukiputaan kotiseutujulkaisu IV*: 28–45. Kellon–Haukiputaan kotiseutuyhdistys ry. Haukipudas.

Taavitsainen, J-P. 1990. *Ancient Hillforts of Finland: Problems of Analysis, Chronology and Interpretation with Special Reference to the Hillforts of Kuhmoinen*. SMYA 94. Helsinki.

Uino, P. 1997. *Ancient Karelia – Archaeological studies*. SMYA 104. Helsinki.

Wallerstöm, T. 1988. "Om de arkeologiska undersökningarna på Kyrkudden i Hietaniemi s:n och kolonisationen av Tornedalen". *Nordkalotten I en skifrande värld: kulturer utan gränser och stater över gränser – Tredje nordiska symposiet om nordskandianviens historia och kultur*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Rovaniemi: 1988.

Wessman, A. 2010. *Death, Destruction and Commemoration – Tracing ritual activities in Finnish Late Iron Age cemeteries (AD 550-1150)*. Iskos 18. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

8. KARTTALUETTELO

Kartta 1. Vuoden 2012 löytöjen sijoittuminen kartalle. 1. Veitsi, tulusrauta, kirves, pronssihela, palaneen luun kappaleita, 2. Kirves, 3. Pronssihela, 4. Pronssinen tuppi, pronssilevyn kappaleita. Karttapohja © Maanmittauslaitos 2011.

Kartta 2. Yleiskartta kaivausalueesta ympäristöineen. Kartta: V. Hakamäki.

Kartta 3. Kaivausalue sekä muut havaitut rakenteet. Luulöydöt on merkitty punaisilla pisteillä. Kuva: V. Hakamäki & M. Ruotsalainen.

Kartta 4. Kaivauksen loppupuolessa havaittu luukuoppa. Kuva: M. Ruotsalainen & V. Hakamäki.

Kartta 5. Kaivausalueen pinta- (ylempi kuva) sekä pohjavaaitusarvot. Kuva: V. Hakamäki.

Kartta 6. Metallinilmaisinkartoituksen yhteydessä dokumentoidut signaalit. Koepistoin tarkastetut signaalit on merkitty. Numeroinnin suhteen, ks. luettelo 1. Karttapohja © Maanmittauslaitos 2011.

Kartta 7. Fosfaattikartoituksen yhteydessä otetut näytteet kartalla. Karttapohja © Maanmittauslaitos 2010.

9. KUVALUETTELO

Aineisto on talletettu Oulun yliopiston arkeologian laboratorioon. Kuvat: V. Hakamäki, Jari-Matti Kuusela, Mika Sarkkinen/Pohjois-Pohjanmaan museo ja Marita Ruotsalainen.

DIGIKUVAT

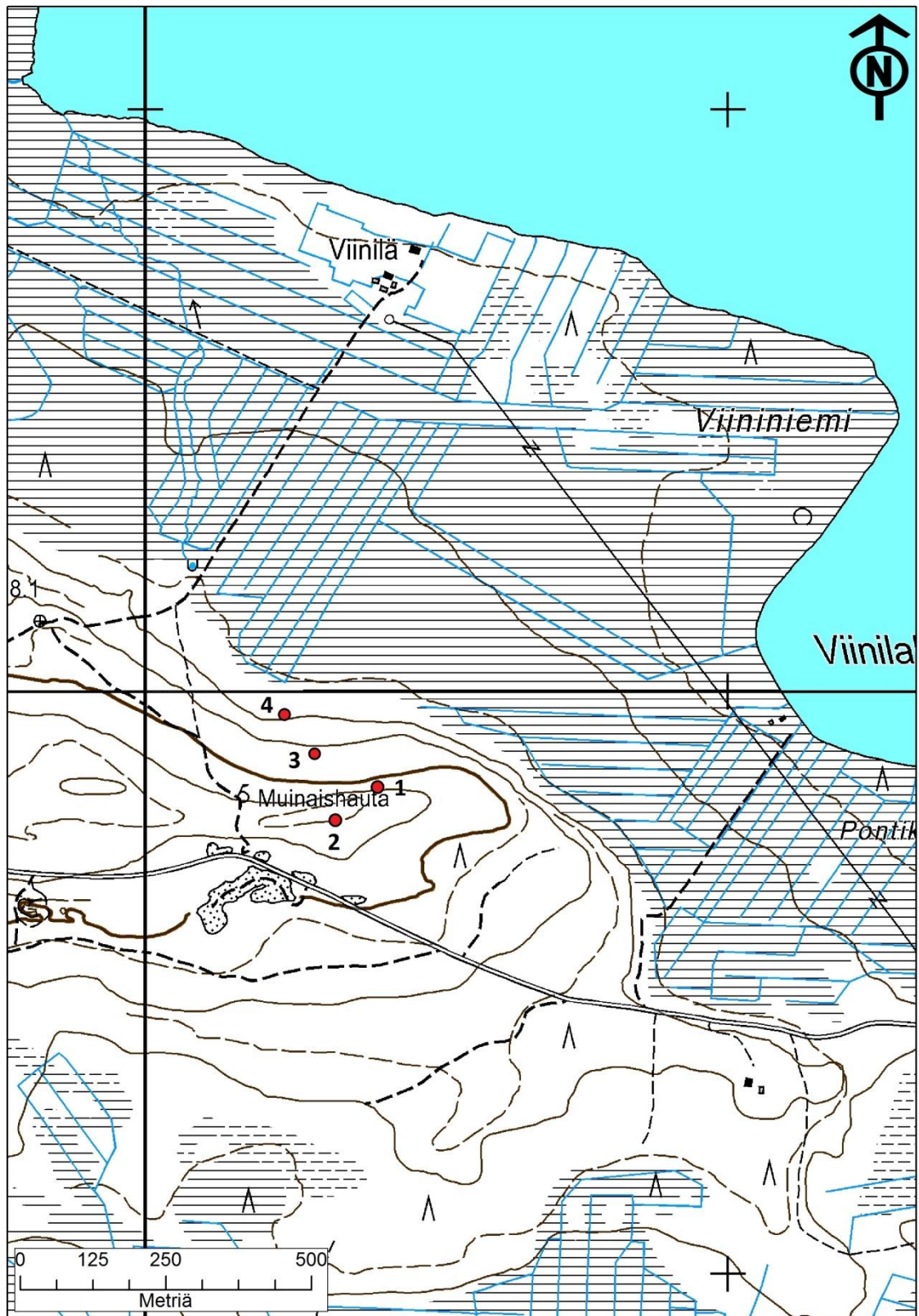
N.o.	Pvm.	Klo.	Suuntaan	Aihe	Kuvaaja
1	10.6.2013	13:33	N	Pintamaan poisto	VH
2	"	16:48	SW	Rakenteet 1 ja 2	"
3	"	"	"	"	"
4	11.6.2013	10:30	"	Rakenne 1, kerros 1	"
5	"	12:10	"	Rakenne 1, kerros 2	"
6	"	"	S	Rakenne 1, kuoppa tasossa 2	"
7	"	14:50	W	Rakenne 1, taso 3	J-MK
8	"	"	"	"	"
9	12.6.2013	12:05	NE	Rakenne 1, taso 4	VH
10	"	"	"	"	"
11	"	14:10	-	Saumallinen kuparilevyn kappale	MS/PPM
12	"	15:47	-	Saumallinen kuparilevyn kappale	MS/PPM
13	13.6.2013	13:35	S	Työkuva	"
14	"	10:28	E	Rakenne 2 puhdistettuna	"
15	"	12:36	SW	Rakenne 1, taso 6	"
16	"	14:15	-	Rakenne 1, luita tasossa 7	J-M.K
17	"	15:38	SW	Rakenne 1, taso 7	VH
18	"	16:20	S	Rakennetta 1 kaivetaan	"
19	14.6.213	10:20	-	Rakenne 1, luukuoppa tasossa 8	"
20	"	10:31	SW	Rakenne 1, taso 8	MR
21	"	11:47	-	Rakenne 1, luukuoppa tasossa 9	VH
22	"	12:36	S	Rakenne 1, luukuoppaa piirretään	"
23	"	14:17	"	Metallisignaali keskittymä tupen löytöpaikalla	"
24	"	15:06	-	Luukuopan pohjalla havaittu tumma maannos	MS/PPM
25	"	15:42	-	Luukuopan pohja	VH
26	"	16:19	N	Kaivausalueen profiili	"
27	"	16:24	SW	Kaivausalueen pohja	"
28	"	17:00	S	Kaivausalue maisemoituna	"

MUSTAVALKOKUVAT

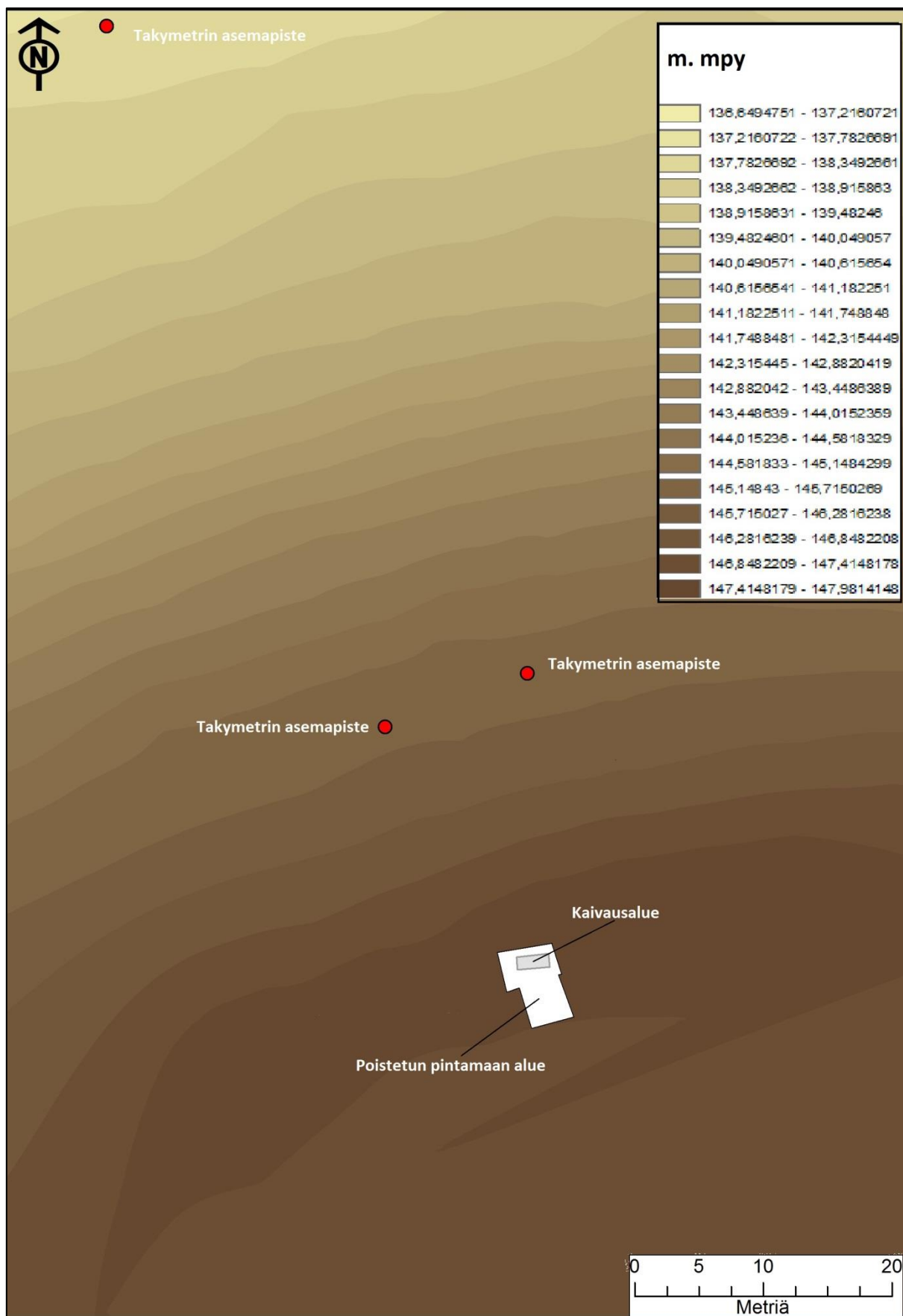
N.o.	Pvm.	Klo.	Suuntaan	Aihe	Kuvaaja
1	10.6.2013	16:44	SW	Rakenteet 1 ja 2	VH
1	"	16:45	"	"	"

2	11.6.2013	12:10	NE	Rakenne 1, taso 2	"
3	"	14:50	E	Rakenne 1, taso 3	J-MK
4	12.6.2013	12:00	NE	Rakenne 1, taso 4	VH
5	13.6.2013	10:10	W	Rakenne 2 puhdistettuna	"
N.o.	Pvm.	Klo.	Suuntaan	Aihe	Kuvaaja
6	"	13:50	SW	Rakenne 1, taso 6	"
7	"	15:36	"	Rakenne 1, taso 7	"
8	"	10:20	"	Rakenne 1, taso 8	"
9	14.6.2013	"	Ylhäältä	Rakenne 1, luukuoppa tasossa 8	"
10	"	12:00	Ylhäältä	Rakenne 1, luukuoppa tasossa 9	"
11	"	16:10	SW	Kaivausalue pohjaan kaivettuna	"
12	"	17:00	W	Kaivausalue maisemoituna	"

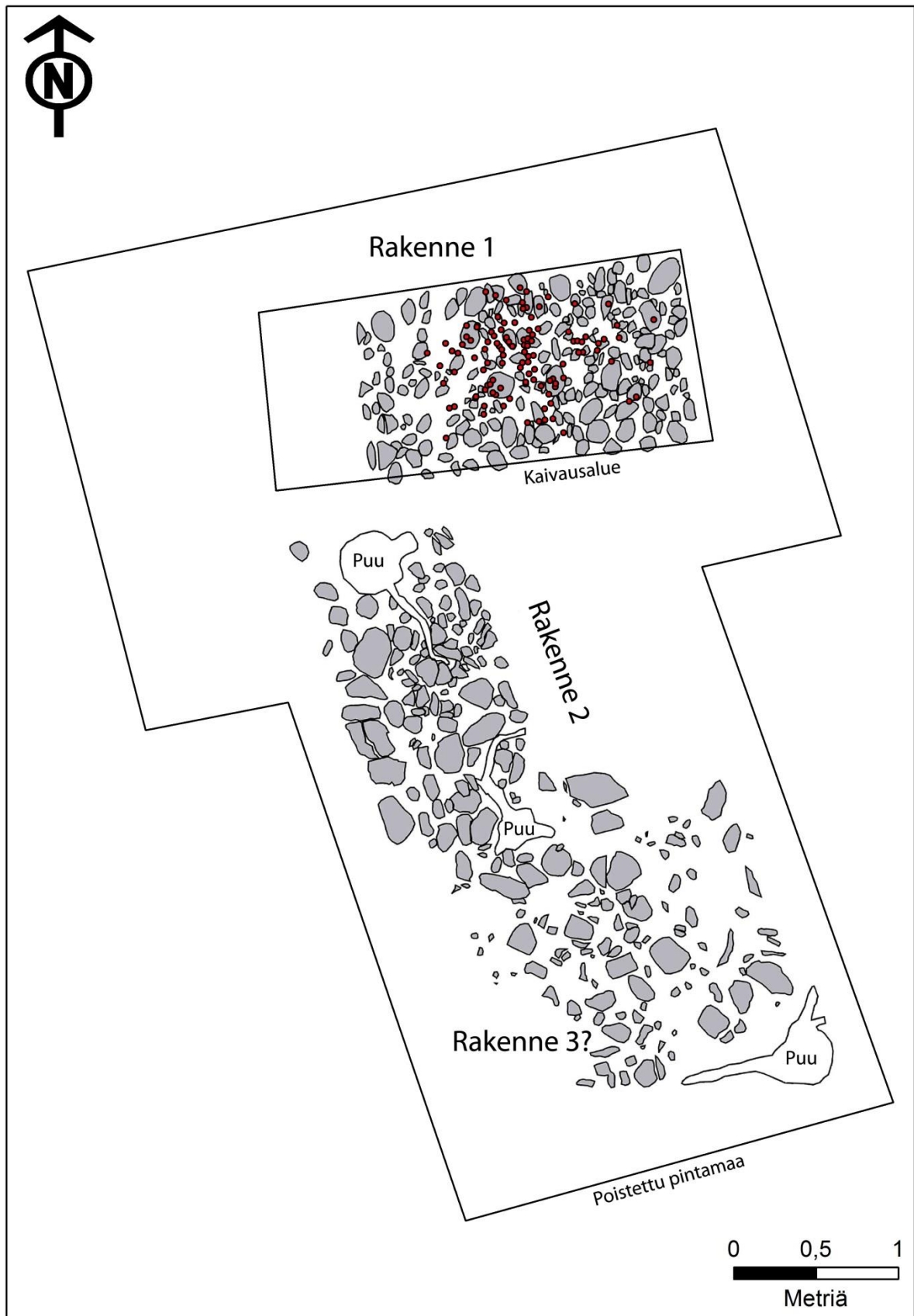
10. KARTAT



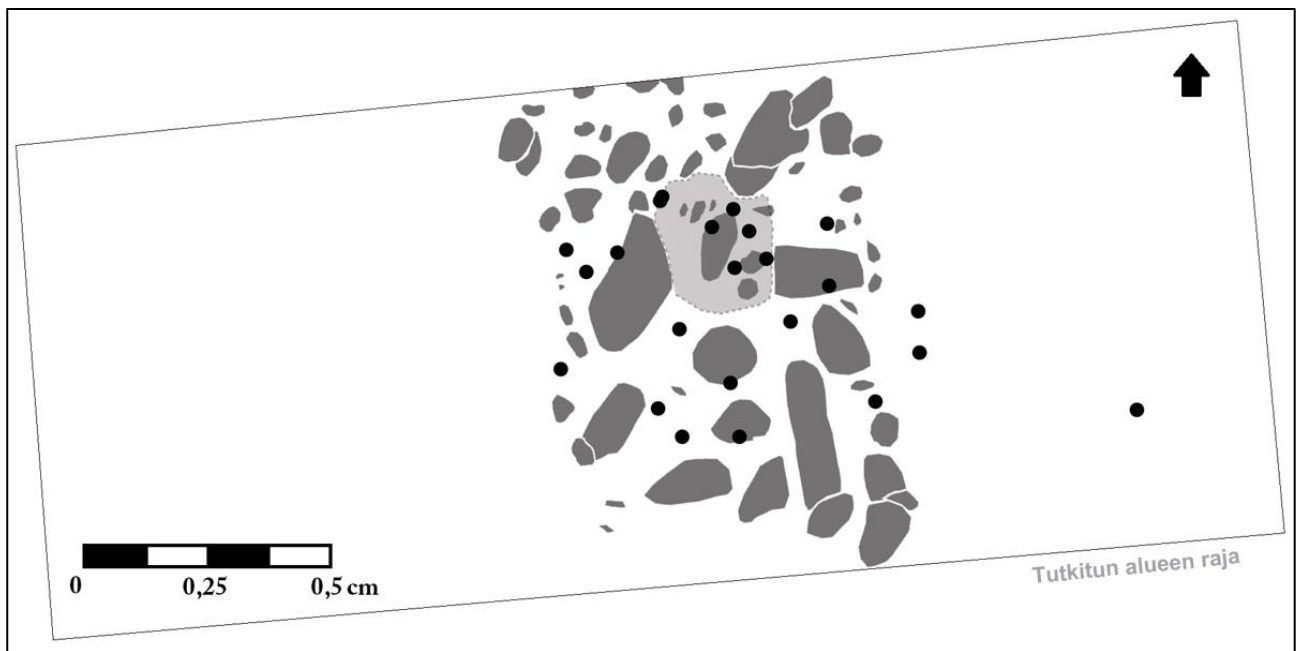
Kartta 1. Vuoden 2012 löytöjen sijoittuminen kartalle. 1. Veitsi, tulusrauta, kirves, pronssihela, palaneen luun kappaleita, 2. Kirves, 3. Pronssihela, 4. Pronssinen tuppi, pronssilevyn kappaleita. Karttapohja © Maanmittauslaitos 2011.



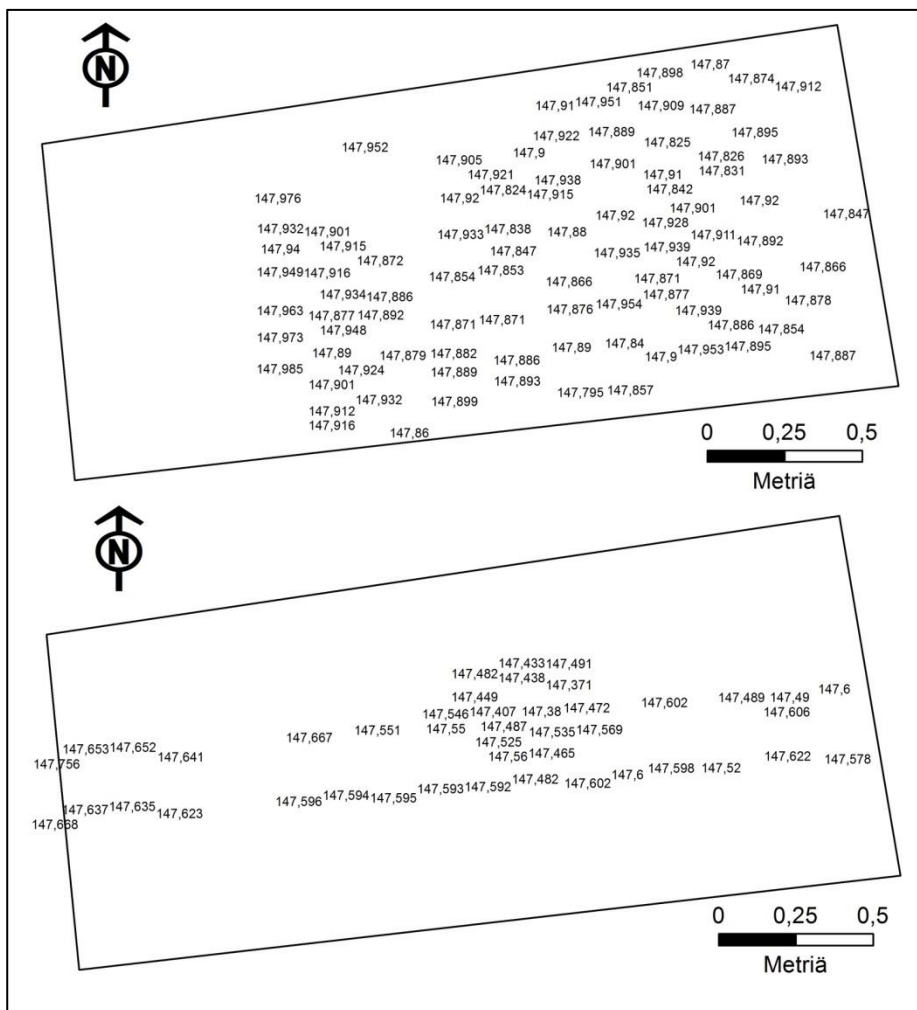
Kartta 2. Yleiskartta kaivausalueesta ympäristöineen. Kartta: V. Hakamäki.



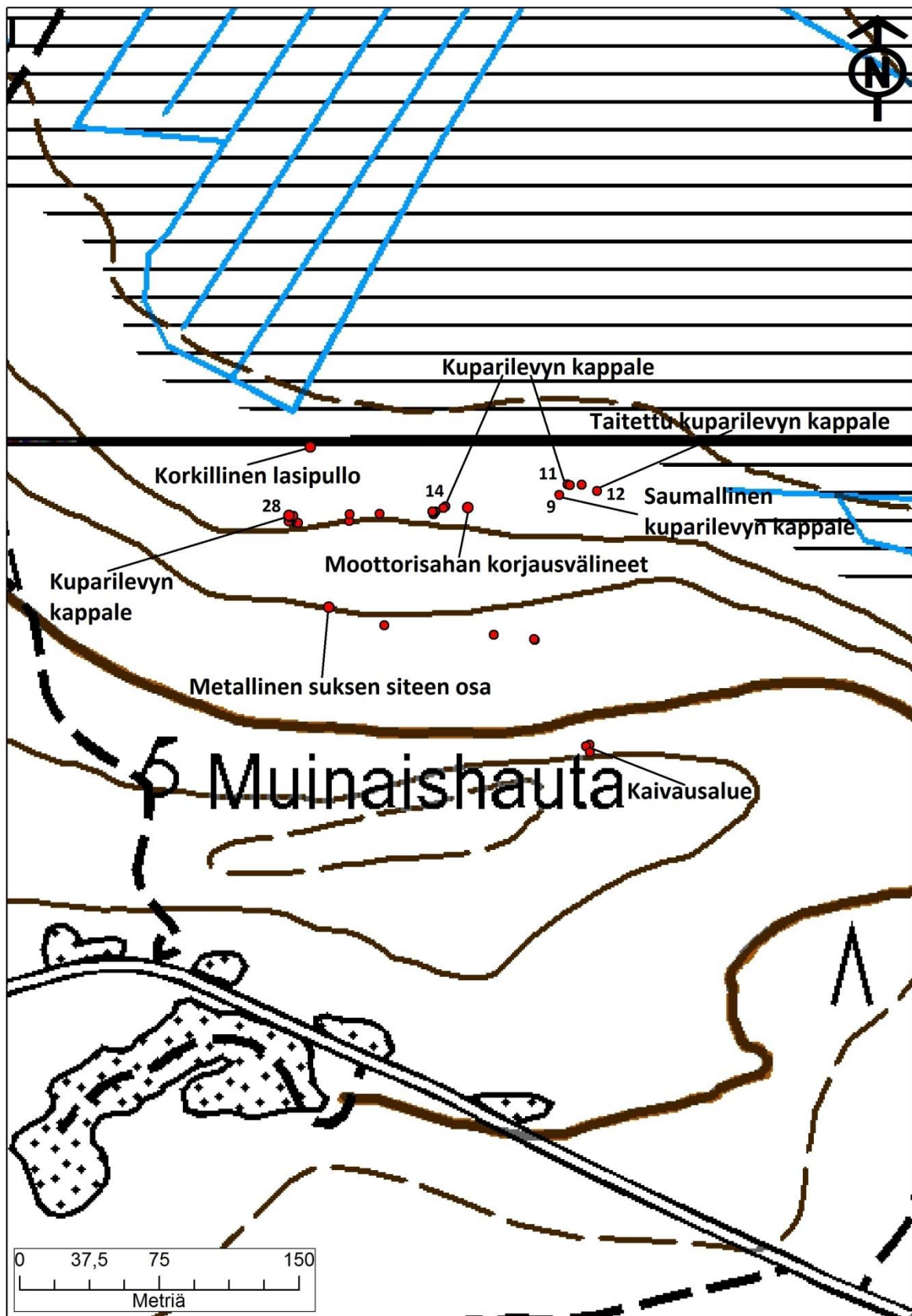
Kartta 3. Kaivausalue sekä muut havaitut rakenteet. Luulöydöt on merkitty punaisilla pisteillä.
Kuva: V. Hakamäki & M. Ruotsalainen.



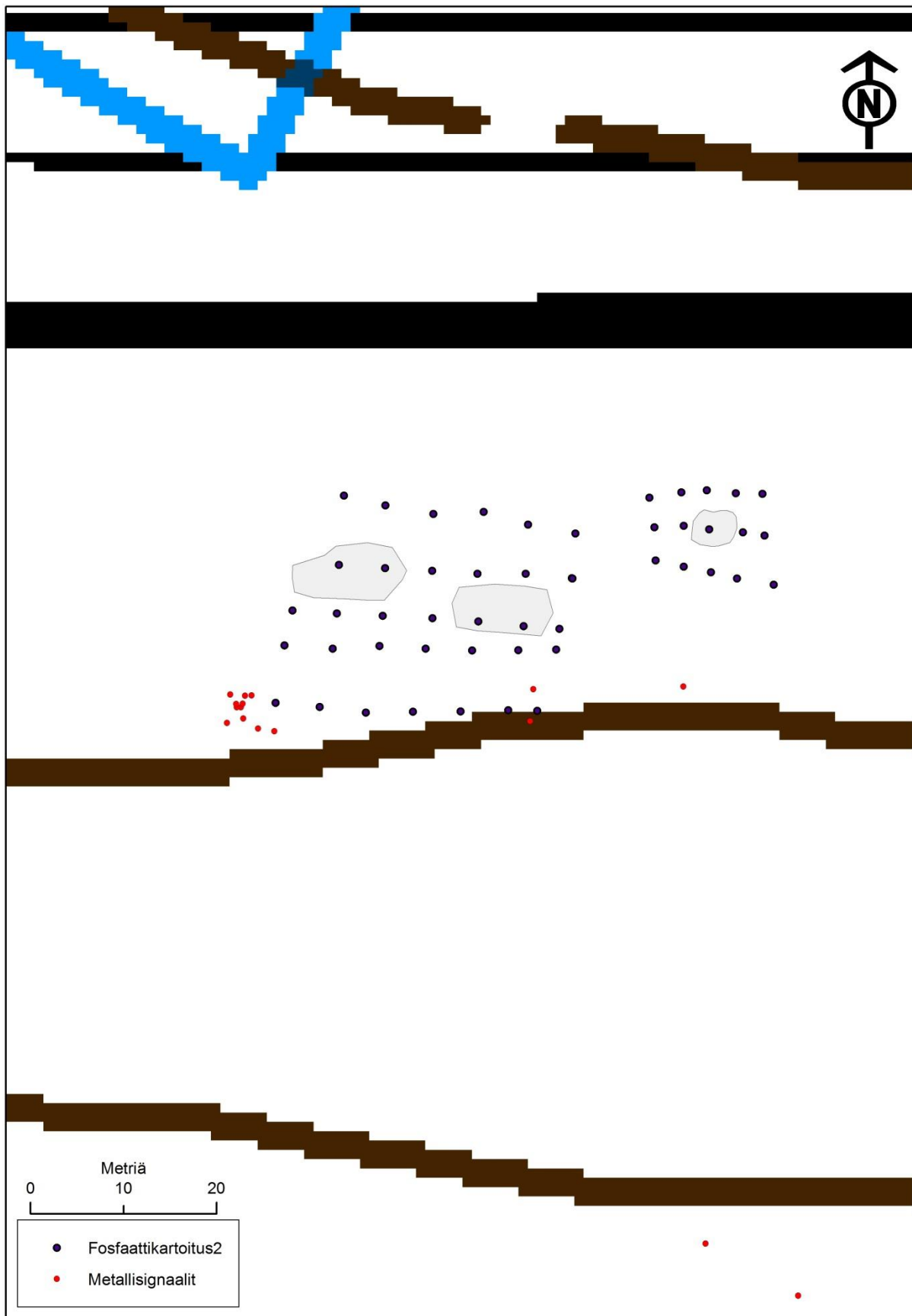
Kartta 4. Kaivauksen loppupuolella havaittu luukuoppa. Luulöydöt merkitty mustilla pisteillä Kuva: M. Ruotsalainen & V. Hakamäki.



Kartta 5. Kaivausalueen pinta- (ylempi kuva) sekä pohjavaaitusarvot. Kuva: V. Hakamäki.



Kartta 6. Metallinilmaisinkartoituksen yhteydessä dokumentoidut signaalit. Koepistoin tarkastetut signaalit on merkitty. Numeroinnin suhteen, ks. taulukko 1. Karttapohja © Maanmittauslaitos 2011.



Kartta 7. Fosfaattikartoituksen yhteydessä otetut näytteet kartalla. Havaitut painanteet on merkitty harmaalla. Karttapohja © Maanmittauslaitos 2010.

11. KUVAT



Kuva 1. Rakenteet 1 ja 2 kuvattuna lounaaseen. Kuva: V. Hakamäki.



Kuva 2. Rakenne 1, taso 7 kuvattuna lounaaseen. Kuva: V. Hakamäki.



Kuva 3. Palanutta luuta tasossa 7. Kuva: V. Hakamäki.



Kuva 4. Kuopan pohjan reunalla havaittu tumma maannos. Kuva: M. Sarkkinen/PPM.



Kuva 5. Maisemoitu kaivausalue kuvattuna etelästä. Kuva: V. Hakamäki.



Kuva 6. Saumallinen kuparilevyn kappale. Kuva: M. Sarkkinen/PPM.



Kuva 7. Saumallinen kuparilevyn kappale. Kuva: M. Sarkkinen/PPM.